

О. Г. Білорус

академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділення глобальної економіки і міжнародних фінансів НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, o.bilorus@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-5649>

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ¹

Ключові слова: глобальна фінансова цивілізація, економічне відтворення, метаморфози глобального фінансового капіталу, надспоживання, перевиробництво, світ-система глобалізму, трансформаційне реформування національних фінансових систем, фінансово-економічна неоконвергенція.

Лит. 3.

Oleh Bilorus

Dr. Sc. (Economics), Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Emeritus of Science and Technology of Ukraine, SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, o.bilorus@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-564>

PROBLEMS OF GLOBAL GOVERNANCE IN THE CONDITIONS OF WORLD FINANCIAL CIVILIZATION

Keywords: global financial civilization, economic reproduction, global financial capital metamorphosis, overconsumption, overproduction, global system of globalization, transformational reform of national financial systems, financial and economic neo-convergence.

JEL classification: F01, F62, F65.

О. Г. Белорус

академик НАН Украины, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий отделением глобальной экономики и международных финансов НИФИ ГУНУ "Академия финансового управления", Киев, Украина

ПРОБЛЕМЫ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ МИРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Ключевые слова: глобальная финансовая цивилизация, экономическое воспроизводство, метаморфозы глобального финансового капитала, сверхпотребление, перепроизводство, мир-система глобализма, трансформационное реформирование национальных финансовых систем, финансово-экономическая неоконвергенция.

¹Цю статтю підготовлено на основі огляду раніше опублікованих матеріалів із проблем фінансової глобалізації та її впливу на транзитивні економіки: Білорус О. Г. Глобальна структурна криза та трансформації фінансової світ-системи. *Фінанси України*. 2014. № 4; Білорус О. Г. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки. *Фінанси України*. 2014. № 10; Білорус О. Г. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки. *Фінанси України*. 2014. № 12; Білорус О. Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору. *Фінанси України*. 2015. № 5; Білорус О. Г. Політекономія світ-системи фінансово-економічного глобалізму: нові тенденції та закономірності розвитку глобального фінансового сектору. *Фінанси України*. 2015. № 6; Білорус О. Г. Постіндустріальна корпоративна глобалізація та гіперфінансіалізація процесів економічного відтворення. *Фінанси України*. 2015. № 9; Білорус О. Г. Відтворювальна еволюція та структурна трансформація глобального капіталу. *Фінанси України*. 2015. № 11; Білорус О. Г. Структурна трансформація глобального капіталу та гіперфінансіалізація відтворювальних процесів. *Фінанси України*. 2016. № 1; Білорус О. Г., Єфименко Т. І. та ін. Фінансова глобалізація і євроінтеграція: монографія. Київ: АФУ, 2015. 496 с.; Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму: монографія. Київ: Ун-т "Україна", 2016. 533 с.; Білорус О. Г. и др. Глобальная конвергентно-сетевая финансовая экономика: монография. Lambert Academic Publishing, 2018. 632 с.

© Білорус О. Г., 2019

Одна з основних загроз глобального розвитку у XXI ст. пов'язана з імовірним заміщенням тенденцій конвергенції та глобальної інтеграції протилежними трендами дивергенції, розподілу багатства й власності. Це підтверджується висновками експертів МВФ [1, с. 94] стосовно ризиків погіршення ситуації у світовій економіці, де, крім чинників інфляції, ускладнення демографічної ситуації та ін., істотно посилюється геополітична невизначеність. Тобто постає безперечне твердження про характер наслідків історичної трансформації у поточному столітті стосовно неминучого поглиблення внутрішнього конфлікту глобального капіталізму. Глобальні фінансові асиметрії відтворення, світовий масштаб фінансово-економічних криз та їхніх наслідків стали найважливішими об'єктами сучасних досліджень у галузі економічної глобалістики.

Ера глобальної фінансової цивілізації за своїми цінностями достатньо далека від цивілізації глобального компромісу й солідаризму [2]. Безумовно, інтереси найбільшого бізнесу й капіталу в контексті адаптації до нових умов відтворення потребують посилення ролі урядів і міждержавних союзів у процесах контролю безперервного накопичення фінансових активів, нарощування людського та інтелектуального капіталу, примноження державно-суспільного багатства шляхом справедливого оподаткування. Тому варто навести думку відомих дослідників про нескінченні дисбаланси [3]. Ідеться про те, що процеси економічної глобалізації для багатьох країн поза так званім золотим мільярдом супроводжуються широким колом негативних наслідків. По-перше, збільшується розрив між бідними та багатими країнами, адже економічна глобалізація відтворює світову бідність. По-друге, сучасні ризики суверенних держав обумовлені послабленням конкурентоспроможності, чинниками фінансової залежності, пригнічення внутрішніх ринків, поглибленням соціальної несправедливості, зростанням безробіття тощо. По-третє, вкрай актуальними стають загрози деградації навколишнього середовища, розширення тіньового сектору економіки, негативного впливу корупції, виникнення інституційних конфліктів між вимогами економічної глобалізації та соціальними, культурними, ментальними традиціями багатьох країн.

В останні десятиліття XX ст. економічна й фінансова динаміка, процеси відтворення, монополізації фінансового капіталу супроводжувалися виникненням нових тенденцій і закономірностей глобального розвитку. З'явилися всі підстави стверджувати про існування об'єктивних закономірностей дезінтеграції фінансового й реального секторів світової економіки, а також віртуалізації глобального відтворення загалом, зокрема капітальних активів. У атмосфері таких нових тенденцій спостерігається небачене нарощування масштабів гіперфінансіалізації світової економіки, унаслідок чого формується світ-система фінансового глобалізму, у тому числі інтегральний віртуальний фінансовий ринок. Об'єктивною ознакою гіперфінансіалізації відтворення є ескалація кризових потенціалів та конфліктних ситуацій і загроза руйнівних глобальних фінансових конфліктів.

В умовах нової економічної реальності та загроз появи фіктивних фінансів вкотре варто підкреслити, що утворилася ціла підсистема фінансових продуктів і механізмів, яка провокує підтримку перманентної глобальної фінансової нерівноваги – кризи надспоживання “порожніх” віртуальних грошей із періодичними фінансовими катастрофами на кшталт всесвітніх збоїв 2008–2010 рр. В основі таких явищ, звісно, перебуває діяльність фінансово-банківської індустрії глобального фінансового ринку. Дуже показовий той факт, що так звані нові продукти фінансової системи й продукти інженерії банківської індустрії є надприбутковими. Вони майже не піддаються контролю з боку державних регуляторів та захоплюють ринок. Звідси випливає небезпека нової глобальної фінансової кризи, що може розпочатись найближчим часом.

Необмежена емісія штучних грошей, цінних паперів провокує створення фіктивних капіталів і надспоживання інвестиційних, кредитних та інших фактично віртуальних ресурсів, ініціюючи реакцію фінансового доміно. Дослідники цілком слушно доходять висновку, що безконтрольна емісія штучних грошей, особливо активна “інноваційність” та “стратегічна креативність” глобального фінансово-банківського бізнесу перетворюються на загрозові фактори глобального фінансового й економічного кризоутворення. Парадоксально, що такий “прогрес” системи підриває саму глобальну банківську систему. При цьому остання, котра ґрунтується на новітніх електронних інформаційних системах, транслює кризові чинники і хвилі на весь глобальний ринок фактично в режимі миттєвої передачі, “зі швидкістю електронів”. Тому як світова економічна безпека, так і, більшою мірою, фінансова безпека перетворилася на найважливіший фактор і проблему глобального розвитку, ефективного розв'язку котрої ще не знайдено [3].

Лібералізація глобальних фінансових ринків і тенденція асиметричного збільшення масштабів зовнішнього фінансування національних економік порівняно з обсягами самофінансування ставить десятки країн, насамперед із транзитивними економіками, перед реальною загрозою хронічної боргової залежності, глобального фінансового дисбалансу та деградації менш розвинутих держав. Відображенням такої ситуації й частково її причиною стала тенденція наростання впливу капіталів із країн, де фінансовий ринок лише формується, до країн зі стійкими й надрозвинутими фінансовими ринками, таких як США, Великобританія, Німеччина, Швейцарія, Японія.

Нині “удосконалюється” система глобального фінансового менеджменту на чолі з провідними державами, котрі формують так званий глобальний валютний квадрат (США, ЄС, Китай, Японія). Закономірністю й дедалі помітнішою тенденцією в системі суспільного відтворення на теперішній стадії активного формування світ-системи глобалізму постає збільшення асиметричності й відриву розвитку фінансового сектору від реальної економіки, що набуває загрозових масштабів і підриває глобальну економічну безпеку.

Важливу роль у розв'язанні глобальних фінансових конфліктів може й повинна відіграти глобальна солідаризована політика неоконвергенції в

процесах міжнародної фінансово-економічної співпраці та співрозвитку. Транзитивні країни, особливо такі як Україна, котра до 1997 р. за класифікацією ООН належала до надрозвинутих індустріальних країн, повинні в цих умовах використати свій шанс неоіндустріалізації, неоконвергенції з найрозвинутішими країнами. Такі можливості справді є і альтернативи немає.

В умовах системно-гібридної глобальної фінансової кризи вкрай важливим завданням світової спільноти є створення й безперервне вдосконалення системи глобального фінансового менеджменту. Теперішня система міжнародного регулювання, на нашу думку, вже не здатна впоратися з накопиченими та поглибленими фінансовими дисбалансами, нерівномірністю економічного розвитку держав, асиметричністю відтворення глобального капіталу, специфічними формами й методами фінансової експлуатації транзитивних країн і тих, що розвиваються, з боку багатонаціональних корпорацій.

Як відомо, накопичення наслідків глобальних дисбалансів і наростання масштабів виробництва та споживання фіктивного фінансового капіталу стали детонаторами, індикаторами й локомотивами загальної глобальної економічної кризи, яка, у свою чергу, є проявом об'єктивного закону нерівномірності та асиметричності світового економічного розвитку. Такі явища зумовлені специфікою нинішнього етапу технологічної динаміки та її відповідного циклу – довгохвильової депресії й переходу від п'ятого до шостого технологічного укладу. Одночасно спостерігається синхронне накладення кількох дисбалансів: структурного, фінансового, банківського, інвестиційного, валютного та кризи надспоживання ресурсів і гіперфінансування. Одним із шляхів подолання цих гібридних системних збоїв ми бачимо необхідність запобігання наднакопиченню так званого фіктивного фінансового капіталу в межах глобальної економіки через механізми його знецінення в періоди депресії.

Зазначений перехід від п'ятого до шостого технологічного укладу, котрий наразі відбувається в авангардних державах, синхронізується з поглибленням глобальної фінансової кризи, яка трансформується у фазу довгохвильової стагнації. За таких умов країни, що розвиваються, зокрема транзитивні, мають унікальний шанс перетворитися на зони активного економічного зростання – знецінення капіталу омине їх через дефіцит капіталу як такого. У свою чергу, авангардні держави будуть змушені експортувати капітали й виробничі технології шостого укладу до країн, що розвиваються, індиректно сприяючи їх випереджальному, а не наздоганяючому розвитку. Для використання цього унікального шансу потрібні політична воля та послідовні програмні дії держав, а також стейкхолдерів із боку національного капіталу.

Кризові процеси у другій половині ХХ ст. перетворилися на об'єктивну закономірність світового економічного розвитку – передвісник нової економічної реальності. Їхній характер і структура видозмінювалися шляхом переходу від промислових до фінансових криз та від циклічних криз надвиробництва до “гібридних” системно-структурних глобальних нециклічних криз надвиробництва, перенакопичення й надспоживання.

Отже, у ХХІ ст. реально настали нова постіндустріальна ера та глобальна фінансова цивілізація. Виникають питання, у чому полягають сутність і специфіка нової ери та якою буде ця нова цивілізація. Від теоретичних і практичних відповідей на ці головні питання майбутнього залежить доля світового співтовариства та кожної людини – члена нового глобального суспільства. У пошуках таких відповідей слід виходити з того, що в III тисячолітті людство вже не зможе йти традиційним шляхом екстенсивного розвитку й відтворення, оскільки основні ресурси біосфери для цього вкрай обмежені. Тому подальша гонка виробництва заради фінансових надприбутків і розширеного відтворення глобального капіталу стає неможливою та перетворюється на найбільшу загрозу глобальному співрозвитку і його безпеці.

За таких умов ефективність державного національного регулювання, дерегулювання та нагляду знижується до мінімуму, хоча й залишається стратегічним імперативом. Вкотре зробимо акцент, що саме очевидні процеси фінансіалізації стали головною причиною виникнення глобальної фінансово-економічної кризи і, крім того, першопричиною глобальних системно-комбінованих криз надвиробництва та надспоживання фінансових ресурсів, включаючи зростаючі державні й корпоративні борги і втрати синергії співрозвитку.

Економіка сучасного глобального капіталізму – це тотально надфінансіалізована економіка. Саме вона є і джерелом, і локомотивом подальшої гіпертрофованої фінансіалізації відтворення розвитку. Цей процес незворотний, а точка неповернення пройдена. Теперішнє світове економічне зростання випереджально нарощує потреби у фінансових ресурсах та стимулює розвиток і пріоритетність фінансового сектору, його небачені прибуткові переваги над реальним сектором, що є неприродним та вкрай загрозливим.

Таким чином, віртуальна фінансова система стала панівною підсистемою глобальної економіки, вона дедалі швидше обертається навколо власної осі. Визначальний вплив на економічну глобалізацію справляє фінансова сфера, і цей вплив є незворотним і негативним. Утім, дематеріалізація світової економіки має об'єктивні межі, оскільки без приросту матеріальних ресурсів споживання неможливе. Сьогодні гіперфінансіалізація вже вийшла за ці межі та стала токсичним процесом усього світового соціально-економічного розвитку. Як наслідок, виникає загроза небачених світових фінансових і багатомірних ресурсних дисбалансів (продовольчих, енергетичних, технологічних та ін.).

Глобальна фінансово-економічна дестабілізація є чи не першою “комбіновано-гібридною” структурною і системною світовою кризою. Її сутністю стали одночасне надвиробництво та надспоживання віртуально-фіктивних фінансових ресурсів. Тому історичним і глобально-стратегічним геополітичним та гео економічним імперативом є поетапна еволюційна реалізація солідарно-демократичної глобальної моделі й парадигми солідарного економічного співрозвитку. Сучасні дослідники названих проблем дедалі більше замислюються над політико-економічними й соціальними наслідками не-

контрольованих демографічних явищ. Ми вже неодноразово звертали увагу, що набагато раніше за відомі дослідження Римського клубу стосовно меж незбалансованості світового зростання й розвитку академік В. І. Вернадський дійшов висновку про об'єктивне обмеження потенціалу біосфери.

У багатьох дослідженнях зосереджена увага на соціальних наслідках та фінансових аспектах глобальної структурної кризи. Її сутність полягає в тому, що нова постіндустріальна економіка, яка базується на інформаційних технологіях, увійшла в суперечність і гострий конфлікт із традиційним індустріальним укладом. Структурним результатом перемоги сучасного, продуктивнішого способу господарювання можна вважати глобальну деіндустріалізацію найрозвинутіших країн. Варто наголосити, що в черговий раз повторюється історичний феномен: "Вівці з'їли людей", коли розвиток текстильної машинної промисловості в Англії спричинив вигнання селян з їхніх земель із метою створення індустріальних великих пасовищ для овець задля нарощування виробництва вовни і сукна.

Багато економістів пророкують настання нової, ще більш руйнівної фінансово-економічної кризи найближчим часом через катастрофічний відрив віртуальної фінансової системи від реальної економіки. Стратеги ЄС убачають вихід у невідкладному створенні нового, інноваційно-технологічного, антикризового підґрунтя для стабільного зростання економіки (програма "Горизонт-2020"). Інноваційну економіку Євросоюз планує базувати на новому промисловому лідерстві країн-членів та на угоді ЄС і США про трансатлантичне торговельне й інвестиційне партнерство.

Значення регулювання глобального фінансового простору як складової економічної глобалізації збільшується разом зі зростанням деструктивної ролі глобальної фінансової системи. Глобалізація несе в собі суперечності й конфлікти інтересів, що набирають дедалі більшої сили. З одного боку, вона поглиблює міжнародну економічну інтеграцію, з другого – призводить до дезінтеграції економік та фінансових підсистем більшості націй-держав. Спекулятивна грошово-кредитна, банківська система вже вийшла з-під контролю держав та їх регіональних об'єднань. Унаслідок цих процесів сучасні глобальні кризи зароджуються не в реальній економіці (циклічні кризи надвиробництва товарів), а у фінансово-банківській системі (перевиробництво й надспоживання фінансово-банківських ресурсів). Штучне самовідокремлення (самовідрив) глобальної фінансово-банківської системи від реальної економіки руйнує процеси відтворення та спричиняє системно-структурні кризи, які стають дедалі більш нищівними.

Стратегічним імперативом для України є її конкурентоспроможна інтеграція у світовий фінансово-економічний простір. Загалом позитивно оцінюючи зусилля щодо інтеграції України у світовий фінансово-економічний простір, слід підкреслити неоднозначні, а нерідко й негативні її наслідки, однією з причин яких є відсутність довгострокової фінансово-економічної стратегії інтеграції у світові й регіональні структури за умов інтенсифікації процесів силової глобалізації та віртуалізації фінансової системи. Некерований і необ-

межений спекулятивний міжнародний фінансовий інжиніринг є ефективним знаряддям фінансової експлуатації економічно ослаблених країн, таких як Україна. Тому необхідно боротися за ефективне й неруйнівне глобальне регулювання фінансових потоків і розвитку самої фінансової системи, за формування фінансових передумов самопідтримуючого розвитку. Це особливо важливо з огляду на те, що в період суверенного розвитку Україна допустила занадто стрімке відносно зростання державного боргу за послаблення самопідтримуючої здатності економіки. Нарощування валютних боргів об'єктивно стало серйозним фактором зменшення припливу іноземних інвестицій через підвищення ризиків для зарубіжних інвесторів. Подальше зростання масштабів тінізації фінансового капіталу та його відпливу в офшори чимдалі більше загрожує національній безпеці та взагалі розвитку нашої країни.

Глобалізована, експортоорієнтована, хронічно кризова економіка України дедалі більше залучається до процесів всеохоплюючої гіперфінансіалізації. Нинішня фінансово-економічна ситуація в державі є критичною та вкрай небезпечною. Головна причина цього полягає в тому, що через дезінтеграцію економіки, штучну, нав'язану олігархічними кланами, віртуалізацію та відрив фінансової і банківської систем від реальної економіки остання втратила здатність до розширеного відтворення власних фінансових й інвестиційних ресурсів. Передумову такого стану справ ми вбачаємо в багаторічному пануванні великого бізнесу та його капіталу. Водночас спостерігається поширення злочинних тіньових схем, а олігархізація та монополізація влади й тіньових ресурсів паралізують економічні функції держави. На жаль, парадокс кризової економічної ситуації в Україні полягає в тому, що економіка деградує та руйнується, а фінансово-банківський капітал і великий бізнес процвітають та посилюють експлуатацію країни, держави й народу. Це – специфічна форма та наслідок негативної фінансіалізації внутрішнього соціально-економічного розвитку країни, а потужні чинники зовнішнього, глобального периметра лише ускладнюють ситуацію.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

По-перше, розвиток відтворювальних процесів у сучасному світі відбувається на тлі глобальної фінансово-економічної кризи, котра набуває системного, структурного й гібридного характеру. Вона розгортається переважно не у виробничій сфері, як в епоху капіталістичного індустріалізму, а у фінансово-банківській, у нових, специфічних умовах постіндустріального глобального капіталізму.

По-друге, специфіка глобальної системної кризи полягає не тільки в її перетворенні з кризи перевиробництва на кризу надспоживання ресурсів, але, головним чином, у перевиробництві та надспоживанні штучних, віртуальних капіталів спекулятивно-фіктивного характеру. Гіперфінансіалізація деформує глобальні процеси всесвітньої економіки.

По-третє, для розв'язання цих складних проблем необхідно постійно вести моніторинг адекватних реальному стану справ індикативних показників, а також розробити, прийняти і послідовно удосконалювати інтегра-

ційну Національну стратегію соціально-економічного розвитку України на період до 2030 р., мобілізувати чималий інституційний та ресурсний потенціал розвитку для підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки в жорстких умовах світ-системи глобалізму.

Список використаних джерел

1. Фінансова глобалізація і євроінтеграція / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко ; ДННУ "Акад. фін. управління". Київ, 2015. 496 с.
2. James H. Bretton Woods to Brexit. *Finance & Development*. 2017. September. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2017/09/index.htm>.
3. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус та ін. Київ : КНЕУ, 2001. 792 с.

References

1. Bilorus, O. H., Iefymenko, T. I. (Eds.). (2015). *Financial globalization and European integration*. Kyiv: DNNU "Akademiiia finansovoho upravlinnia" [in Ukrainian].
2. James, H. (2017, September). *Bretton Woods to Brexit. Finance & Development*. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2017/09/index.htm>.
3. Bilorus, O. H. et al. (2001). *Globalization and development security*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].